

8D08113 – «Өсімдік селекциясы» білім беру бағдарламасы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін ұсынылған «Алматы облысының тәлімі жер жағдайында шаруашылық-құнды белгілері бойынша ноқат сорттарын салыстырмалы зерттеу» тақырыбындағы Байтаракова Куралай Жумановнаның диссертациялық жұмысына

Пікір

Заманауи өсімдік селекциясында генетикалық және физиологиялық тәсілдерді ұштастыру арқылы өсімдіктердің өнімділігі мен стресс факторларға төзімділігі арасындағы теріс корреляцияларды еңсеру өзекті бағыттардың бірі болып табылады. Бұл тұрғыда ауыл шаруашылығы дақылдарының морфологиялық, физиологиялық және биохимиялық ерекшеліктерін кешенді зерттеу жоғары өнімді генотиптерді іріктеудің ғылыми негізін қалыптастырады.

Ноқат (*Cicer arietinum* L.) – жоғары ақуызды, құрғақшылыққа төзімді және агрономиялық маңызы зор дәнді бұршақ дақылы болып табылады. Соңғы жылдары климаттық өзгерістер жағдайында оның бейімделгіш және тұрақты өнім беретін сорттарын шығару селекция ғылымының маңызды міндетіне айналды. Осыған байланысты ноқат генотиптерінің морфологиялық құрылымы мен физиологиялық реакцияларын, сондай-ақ өнімділік элементтерін кешенді бағалау ерекше ғылыми маңызға ие.

Әртүрлі сортүлгілердің өнімділігі көбінесе олардың морфологиялық белгілерінің (өсімдік биіктігі, бұтақтану дәрежесі, бұршақ саны, тұқым салмағы) және физиологиялық процестердің (фотосинтетикалық белсенділік, стресс-төзімділік механизмдері) өзара байланысына тәуелді. Сондықтан өнімділік пен бейімделгіштік белгілер арасындағы себептік байланыстарды анықтау селекцияның тиімділігін арттырудың негізгі жолы болып табылады.

Осы тұрғыда Байтаракова Куралай Жумановнаның диссертациялық жұмысы ноқаттың генетикалық қорын пайдалана отырып, Алматы облысының тәлімі жер жағдайында шаруашылық-құнды белгілері бойынша сортүлгілерді кешенді бағалауға бағытталған. Зерттеудің өзектілігі – құрғақшылыққа, төмен температураға және ауруларға төзімді, жоғары өнімді генотиптерді іріктеу және оларды селекцияда бастапқы материал ретінде қолдану мүмкіндігін негіздеу.

Ғылыми және тәжірибелік нәтижелер. Жүргізілген зерттеулер нәтижесінде ноқат коллекциясының әртүрлі экологиялық-географиялық топтарына жататын сортүлгілер морфологиялық, фенологиялық және өнімдік белгілері бойынша кешенді сипатталған. Жартылай тәлімі және суармалы жағдайларда өсімдіктердің даму динамикасы мен өнім құрылымы элементтерінің қалыптасу ерекшеліктері анықталған.

Сонымен қатар өнімділік пен өсімдіктің вегетативтік-генеративтік дамуы арасындағы корреляциялық байланыстар айқындалып, жоғары өнімді генотиптерге тән селекциялық белгілер жүйесі қалыптастырылған. Бұл нәтижелер ноқат селекциясында тиімді іріктеу критерийлерін жетілдіруге мүмкіндік береді.

Ғылыми жаңалығы Қазақстанның оңтүстік-шығыс аймағы жағдайында ноқаттың кең генетикалық қоры алғаш рет кешенді түрде морфо-физиологиялық және шаруашылық-құнды белгілер бойынша зерттелуімен

сипатталады. Зерттеу барысында стресс факторларға төзімді және өнімділігі жоғары перспективалы генотиптер анықталған.

Алынған нәтижелердің негізділігі. Диссертациялық жұмыс барысында заманауи фенотиптік және статистикалық талдау әдістері қолданылған. Автор алынған нәтижелерді халықаралық ғылыми әдебиеттермен салыстырып, ғылыми тұрғыдан негіздеген.

Зерттеу нәтижелерінің жариялануы. Диссертация тақырыбы бойынша бірқатар ғылыми мақалалар жарияланған, оның ішінде халықаралық рецензияланатын журналдар мен Scopus дерекқорына кіретін басылымдарда нәтижелер ұсынылған.

Зерттеу нәтижелерін енгізу. Зерттеу нәтижелері негізінде Қазақстанның әртүрлі агроэкологиялық аймақтарына бейімделген болашағы зор ноқат сортүлгілері анықталып, оларды селекциялық бағдарламаларда бастапқы материал ретінде пайдалану ұсынылған.

Диссертациялық жұмыс ғылыми тұрғыдан негізделген, аяқталған зерттеу болып табылады. Алынған нәтижелер ноқат селекциясының теориялық және практикалық негіздерін кеңейтіп, жоғары өнімді әрі қоршаған орта жағдайларына бейімделген сорттарды шығару бағытындағы селекциялық жұмыстардың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Байтаракова Құралай Жумановнаның – дәнді бұршақ дақылдарының селекционері, мемлекеттік сорт сынағынан өтіп, ауыл шаруашылығы өндірісінде пайдалануға рұқсат етілген ноқаттың бірқатар сорттарының авторы болып табылады. Ауыл шаруашылығы дақылдарын сорт сынау жөніндегі мемлекеттік комиссияның (АШДССК) сынақтарынан сәтті өтіп, пайдалануға рұқсат етілген. Аталған сорттар қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығы кәсіпорындарында өндіріске енгізіліп, кеңінен қолданылуда.

Байтаракова Құралай Жумановнаның «Алматы облысының тәлімі жер жағдайында шаруашылық-құнды белгілері бойынша ноқат сортүлгілерін салыстырмалы зерттеу» тақырыбындағы диссертациялық жұмысы өзектілігімен, ғылыми жаңалығымен және практикалық маңыздылығымен ерекшеленеді. Зерттеу нәтижелері ғылыми тұрғыдан негізделген, қойылған мақсат-міндеттерге толық сәйкес орындалған және PhD диссертацияларына қойылатын талаптарға сай келеді. Осыған байланысты диссертация авторы Байтаракова Құралай Жумановна 8D08113 – «Өсімдік селекциясы» білім беру бағдарламасы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алуға толық лайық деп есептеймін.

Ғылыми кеңесші,
Б.ғ.д., ҚР ҰАҒА академигі

Кудайбергенов М.С

М.С Кудайбергеновтің қолын растаймын

«ҚазЕжӨШҒЗИ» ЖШС-нің
Бас ғылыми хатшысы

Баймагамбетова К.К